

Borcsa János

Nézőpontok és horizontok új Markó-szonettekben

Markó Béla: Tulajdonképpen minden

Szonettek 2009. július – 2010. február

A lírai én viselkedésének egyik válfajára, a rejtőzködésre mutatott rá Székely János a fiatal Markó Béla második kötetét elemző esszékritikájában, több mint három évtizeddel ezelőtt. „Minden sorában rejtőzködik” – írta, illetve: „Ő a rejtőző költő.” Az azóta befutott pálya során a rejtőzködést, ezt a „költői bújócskát” (Székely János) nem egy szakaszon újból és újból vállalta és követte Markó, de legújabban erre a lírai viselkedés- és magatartásmódra kimondottan is reflektál a költő, s foglal állást az éppen ellenkező, a közvetlen kitérőmozgás és vallomásság mellett. Egy adott helyzetben és pillanatban az álca, a „forró rejtőzés” mintegy feloldódik, s akkor megfogalmazódik a lírai alanyban a kijelentés: „*magam vagyok végre valahára.*” (Görög tál)

S ennek az önmagát közvetlenül vállaló lírai ének értelemszerűen nemcsak kérdései vannak önmagát illetően, illetve a világgal kapcsolatban, hanem válaszai is. Válaszoló lény lenne ugyan is maga az ember egy meghatározás szerint, és pedig a külvilág által újból és újból feltett kérdésekre keresi s adja a válaszokat. Amit viszont Markó mint költő hozzáad ehhez a szokványos értelmezéshez, az az igazi többletjelentés, a válaszoló lény értelmezésének továbbgondolása, kiszélesítése, s ezáltal egy hitelesebb meghatározása. Mert válaszaink a valóság kihívásaira születnek ugyan, de kérdéses, hogy ezekre van-e igénye s szüksége a világnak – egyrészt, másrészt pedig bármily pontos is az a válasz, azzal a kérdéssel muszáj szembesülnie ama válaszoló lénynak, hogy ördögi vagy isteni rendeltetésű lehet ugyanaz a válasz (S *úgy hordom testem-lelkem*). Emlékeztet hát a költő, hogy legalább ennyire bonyolult az emberi jelenség. Válaszaidra egyenlő mértékben számít mind ördög, mind az Isten...

Tisztán gondolati költemény ez a szonett, de az új kötet* versei nagy részének nem eszmei az indítéka, hanem nagyon is konkrét-tapasztalati, érzelmi és élményszerű, viszont általában az elvont gondolatíságot célozza meg ezekkel is Markó. A látó szemnek vagy az értő értelemnek a kis dolgokban mutatkoznak meg a nagyok, az általános érvényűek, a konkrétból kiindulva könnyedén jut el az absztraktig, minthogy Markó elvonatkoztatás iránti érzéke és hajlama fokozott, de hasonlóképpen erénye az intenzív képi látásmód. Ugyanolyan könnyedén uralja a logikai „mutatványokat” és konstrukciókat, mint az elemi dolgok és jelenségek plasztikus megragadását. Ennek is, annak is a szépségét érzékelteti a költő. Előbbi eljárásra példa lehet a *Nyári egész*, utóbbira pedig az *És hányszor még?* című szonett. Mert a szépség élményét ébresztheti egy elegáns gondolati levezetés vagy felbontás, amely váratlan összefüggéseket képes felvillantani jelenség és lényeg, látszat és valóság között, eredeti nézőpontból új beállításba helyez megszokott, és emiatt állandónak tűnő képzeteket.

Ilyen „helyzet” lehet a költő számára egy nyári reggel, amelynek zúgása sok kis „zsong”-ból és „zeng”-ből adódik, illetve tevődik össze például, vagy ugyanakkor „*felszikkázik millió cirip*”, amelyek „*tücskökben, bogarakban, madarakban aludtak eddig*” a lírai logika szerint. Igazolást nyer ezúttal a József Attila-i szentencia, miszerint: „*A líra: logika; de nem tudomány*” (Ha lelked, logikád...). Az állítás ugyanis magyarázatot kíván ez esetben a költőtől, hogy tudniillik a „*millió*

cirip” tücsökben, bogarakban, madarakban alszik, illetve hogy „nem vidám rigók énekelnek”, s ezt azáltal lehet magyarázni, ha a logikának mint tudománynak az ismert folyamatait megfordítja. Így pedig magát a létrejövő eredményt rendeli hozzá eredetéhez, s nem az eredetből eredezteti azt, illetve a birtokviszony két tagját, a birtokost és birtokát cseréli fel. Eszerint lehet rigója az énekeknek, szúrós méhe a zümmögésnek, kisfiúja az ébredésnek, valamint kertje a feltámadó szélnek ama lírai logika szerint, amelyet a *Nyári egész* című szonettben követhet az olvasó. Más megvilágításban azt mondhatjuk, hogy ezzel az eljárással a költő az elvonttól térít vissza a konkrétéhoz (zümmögés – méh), illetve az eredményben látatja az eredetet, vagy az okozatban az okot. Nézőpontot változtatva, a felnőttét a gyermekire váltva például („szúrós méhe van a zümmögésnek”), vagy logikai szaltót hajtva végre („kertje van a feltámadó szélnek”), váratlan megvilágításba helyezhetők a logika mint tudomány által szentesített viszonyok is e vers tanúsága szerint. A nyárról alkotott képzetünket teszi ezáltal teljesebbé a költő, azaz így válik indokolttá a választott, s kezdetben önkényesnek tűnő verscím: *Nyári egész*.

Az új Markó-sonettek másik attribútuma, mondtam, a plasztikusság. Egész metaforasort alkot a tavaszi kertről elégikus versében, az *És hányszor még?* címűben egy virágzó aranyeső látványából kiindulva (aranyeső-virág – darázs – lángolás – zápor – parázs – láng – tavasz-darázs – fullánk), de ez a látvány a személyes idő múlásának gondolatával szembesíti a lírai ént („Hányadik már ez az aranyló zápor?”), illetve ezzel kapcsolatos érzéseinek is hangot ad: „halálra mar, / kering fölöttem, ujjong, szerteszáll / a sok fullánk a szélben: itt a nyár”. Ez esetben az „itt a nyár” kijelentés némiképp egy kisajátíthatatlan Petőfi-mondat, az „eliramlik az élet” jelentéskörét idézi fel az olvasóban, de nem lehet nem gondolni József Attila egyik, szintén nagy mondatára („betelik nyaram”), habár ez inkább általános jellegű, s nem annyira személyes és véglegesen lezárt tartalmú, mint a nagy előde.

Látható, mind a gondolati szféra bonyolultságának érzékeltetése, illetve új csapások vágása által, mind a képes beszéd lehetőségeivel élve, Markó valóban az „egész”, a „minden” iránti igényt kívánja fenntartani verseiben, amit különben maga a kötet cím is előrejelez: *Tulajdonképpen minden*. Mindössze (!) erre törekedhet a költő, akár oly kis lírai műfaj következetes művelőjeként is, mint a szonett, amelynek láthatára a tenger kékeszöld végtelenségét is befoghatja.

Motívumként legalábbis – a kert vagy a szerelem mellett – a tenger van jelen kiemelten e szonettkönyv verseinek egész sorában, amit például „görög víz görög hullámai”-ként jelenít meg a költő. A lírai ének erre alkalmas egy sétahajózás ad, amelynek megjelenítése során a választott tengermotívumot egyéni érzelmi-gondolati rétegek hozzáadásával gazdagítja. Ez a „fehér lángú, végtelen hajóút” ugyanis az egykori gyermeki képzelet visszaszerzésére kellene hogy alkalmas legyen, hogy a régi színes képek ébresztése mellett az „ismét legyőzhető rémek” biztonságérzetével is felvértezze a lírai alanyt (*Üres tenger*). Másutt az ember önmagához való visszatalálásának gondolatával gazdagodik ez a motívum (*Görög tál*), mivelhogy mindenféle álcát elrejt a víz, s csak ezáltal maradhat tisztán önmaga az egyén. De metafizikai értelmet is hozzárendel ehhez a motívumhoz a költő, amikor az emberi sorsról elmélkedik, amelyet valamely isteni erő határoz meg a vers gondolati tartalma szerint, úgy formázva, s majd forgatva kezében teremtményeit az Isten, mint homokká örölt szilárd anyagot az őselem, a tengervíz (*Reggel a Fekete-tengeren*).

Nem ritka viszont az az eset sem, hogy a kert- vagy tengermotívumot megtartva benső érzelmeiről szól, azaz az előbbiekkal összefonódik a szerelmi tematika. Így találkozik a belső és külső végtelen akár egyetlen versben, az eleve és szigorúan határolt, korlátozott terjedelmű szonettben is (*Anna fénye, Világít minden stb.*).

Külön verset szentel Markó az általa választott műfajnak is különben, *A szonett meghódítása* címűt. Allúzióval élve a rövidtávfutó atléta dilemmáit jeleníti meg ebben, aki egy „változatlan táv”-val szembesül mindig, akár a szonett művelője a változtathatatlan keretekkel és kötöttségekkel, kérdései az eredményre vonatkoznak, arra, hogy ellenfeleinél s önmagánál képes-e jobb – rövidebb – időt elérnie. A dilemmák sorjázása után aztán elhangzik a verszáró, s egy-szersmind súlyos kérdés a lírai én részéről – amely egyúttal önmegszólításnak minősül –, hogy az, aki az eleve adott táv befutásának idejét akarja újból és újból lerövidíteni, hogyan viszonyul véges életének adottságához: „S azért vajon mit adnál, / hogy mind lassabban töltsd ki sorsodat?” A szónoki kérdés egyértelművé teszi, hogy a vers avagy a sors bír-e nagyobb téttel a lírai én számára, hogy tudniillik a szonett „meghódítása” együtt jár-e a személyes sors betöltésével... Egy

másik versben aztán kimondottan is megjelenik a gondolat, miszerint, ha el is éri a szerencsés véget a szonett, ha úgymond össze is áll végre minden benne, a költőnek ki kell lépnie a „nyers, valószínűtlen napsütésbe”, mivelhogy „nincsen élet túl a happy enden” (Egy másik versből jöttem).

Versből az életbe, életből a versbe kell lennie átjárásnak. Markó közéleti szerepvállalása folytán ez a gondolat különös hangsúlyt nyerhet az olvasó szemében, amikor az új Markó-kötetben a szenvedéstörténetből eredő áldozatmotívum megjelenését észleli (*Azóta is, Egyetlen öleléssel, Szikrázás, Puzzle, Egy vacsora maradékai, Között*). Kiválasztottságról és áldozatvállalásról, illetve csalódásról, továbbá hűségéről és árulásról fogalmazódnak meg a költő üzenetei.

Ezeknek a keretei, jelen esetben a vállalt szonettforma kötöttségei általában fegyelmet kívánnak, de a költő választhatja a fegyelmet ezen túlmenően a kifejezésmód, például a versbeszéd tekintetében, azaz a „szó fegyelmét” (Bányai János) valamely gondolat, illetve üzenet megfogalmazásakor. Ezúttal, a felsorolt versek egyikében, Markó éppen a szenvedésről és elárultatásról, tehát egy drámai helyzetről szól érzelemmentesen, szenvtelenül (*Azóta is*). A személyesség hangját hallató kötetben ez, vagyis a tárgyjal szembeni távolságtartás, illetve a lírai én feloldódása, eltűnése mondhatni ritka, de épp ezért szembetűnő jelenség, sőt éppen ezáltal a kontraszt által erősödik fel az ebbe foglalt üzenet – a Keresztrefeszített csalódása a manipulálható tömegben –, s egyúttal ez a szonett, amely a szó fegyelmét követő tendencia felé mutat, egy új lehetőséget, újabb költői perspektívát is jelenthet Markó Béla pályáján, a versbeszéd és a stílus tekintetében legalábbis.

(Csíkszereda, Bookart, 2010)